

Naiset, lapset ja sota

Ilmari Kianto *Keskisuomalainen* -lehdessä 12.4.1918:

”Eikö olisi oikeata tuomiotaktiikkaa ottaa joku prosentti vihollisen toisestakin sukupuolesta – sitensiveellisestivaikuttaakseen näiden kurjiin ammattisariin? Sudenjhdissakelpaamaalitauluksijuurinaarassusiehkä ennemmin kuin uros, sillä metsästäjä tietää, että naarassusi synnyttää yhtä pahoja penikoita, joista on oleva ikuinen vastus. Todistettu on, että Suomen kansalaissodassa punakaartilaiset ovat petoja, monetheidän naisistaan – susinarttuja, vieläpä naarastiikereitä. Eikö ole hulluutta olla ampumatta petoja, jotka meitä ahdistavat? Pyövelin kirves on nyt kertakaikkiaan pantu Suomen kansankäteen. Suomen kansanyhteiskuntaruumiissa on tehtävä ”keisarinleikkaus” – kirurgimme olkoon kansan tuomio.”

Valkoiset sotilaat kuljettavat vangittuja punaisia Helsingissä, joukossa Riihimäen naiskaartin jäseniä. 1918, Helsinki (TA)

Naisvankeja tuodaan Tammissaaren vankileirille. 1918, Tammissaari (TA)
Kuva sivulla 3: Tunnistamaton äiti lapsineen, jotka valkoiset teloitivat Tähteessä Töörin kankaalla, Kuusankosken vanhan hautausmaan alueella. 1918 (TA)

Yöpöydälläni lojui kuukauden ajan VTM, tietokirjailija **Tuulikki Pekkalaisen** kirja ”*Susinartut ja pikku immet*”. Valtelin kirjaa, sillä sen kansikuva herätti ahdistusta, samoin aihe. Kirjan kannessa kolme totista nuorta naista poseeraa studiosa kivääreineen. Ajattelin, että tässä jälleen yksi historiikirja, jossa sotapäälliköiden strategiat käydään läpi juurta jaksain ja joukot liikkuvat tiukan etukäteissuunnitelman mukaisesti. Heti ensimmäiset sivut osoittivat ennakoasenteeni vääräksi. Tuulikki Pekkalainen kertoo

YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma 1325 Women, Peace and Security (Naiset, rauha ja turvallisuus) vuodelta 2000 rakentuu kolmen pilarin varaan:

- tyttöjen ja naisten suojele konflikteissa ja heidän ihmisoikeuksiensa turvaaminen

- sukupuolen perusteella tapahtuvan väkivallan ennaltaehkäisy

- naisten tasavertainen osallistuminen rauhanneuvotteluihin ja jälleenrakennukseen.

www.1325.fi

yksityiskohtaisesti ja ilman dramatiikkaa siitä, mitä naisille ja nuorille tytöille tapahtui Suomen sisällissodassa vuonna 1918 ja miten tapahtumat etenivät. Tutkijan kolmanteen peruskysymykseen, ”miksi”, hän on viisaasti vastaamatta. Pekkalainen jättää lukijan pohdittavaksi, kuinka tämä kaikki oli mahdollista.

Naiset sodankäynninvälineinä

Noin 80 vuotta myöhemmin YK:n turvallisuusneuvosto hyväksyi päätöslauselman 1325 ”*Naiset, rauha ja turvallisuus*”. Päätöslauselma nostaa esiin sen erityisen julmuuden, joka naiseen ja lapsiin kohdistetaan sodissa.

Suomenkaan sisällissota ei ollut pelkkä miesten keskinäinen sota. Vihollinen saadaan nopeasti ja pitkäksi aikaa lamaanutettua, kun raiskataan, häpäistään ja alitetaan sen naiset. Heidän ihmisarvonsa viedään ja heidät leimataan loppuäkseen henkisesti. Tällä on sukupolvien mitaiset jäljet.

Suomen sisällissodassa voimakkaana esille nousut naispelko eli gynofobia ja naisviha ovat vain osa perinteistä ja yleismaailmallista sodankäynnin kaavaa. Valtiovalta, kirkko ja media sulki silmänsä vankileirien kurjuudelta ja julmuuksilta, jotka kohdistuivat myös syyttömiin.

Vankileirit nousivat pika pikaa keskele normaalia elämänpäiriä. Niistä ei puhuttu. Ei edes jälkeenpäin, kun rikottujen naisten, usein leskien, oli taisteltava perheensä jokapäiväisestä toimeentulosta heitä halveksivassa ja syrjivässä yhteisössä. Heidän oli vain jatkettava elämäänsä niiden armoilla, jotka olivat olleet heitä lausunnoillaan tuomittaviksi lähettämässä. Valkoisen vallan edustajien kuten opettajien, pappien ja muiden yhteisössä vaikutusvaltaisessa asemassa olevien viha ulottui myös lapsiin. Ainoa vaihtoehto oli tapahtumista ja koetusta vaikeneminen.

Naisten ja lasten asema sisällissodassa on jäänyt miehessä historiankirjoituksessa käsittelemättä. Vaintamisen strategia osoitti toimivuutensa, mutta perheet maksoivat kovan hinnan.

Tuulikki Pekkalaisen tutkimus punavankkeina olleista naisista on uraauurtava ja kansainvälisestikin merkittävä dokumentti siitä, kuinka naisia ja lapsia käytännössä hyödynnetään sodankäynninvälineinä. Pekkalaisella on työn alla uusi, sisällissodan lapsivankeja koskeva tutkimus, joka valmistuu 2013.

Naiset vuoden 1918 vankileireillä

Pekkalainen käy tapahtumia läpi vanhojen dokumenttien avulla. Hän esittelee naisten taustat lyhyesti, minkä jälkeen

hän siirtyy kuulusteluihin ja naisista annettuihin lausuntoihin, syytteisiin ja tuomioihin.

Kirjan voima on siinä, kuinka lukuisat yksityiskohdat toistuvat samankaltaisina ja saman kaavan mukaan. Kyse ei siis ollut vain yksittäisistä, järkyttävistä naiskohtaloista. Toinen merkittävä asia on se, että Pekkalainen on ensimmäinen, joka mainitsee nimeltä myös ne henkilöt, jotka syyttivät, olivat tuomioita ja lausuntoja antamassa. Käsikirjoitettujen asiakirjojen tutkiminen ja nimien selvittäminen on ollut työlästä, eikä nimilistoja edes valtiorikosoikeuksien jäsenistä ole olemassa.

Aluksi leirejä oli 64, lopulta 13, ja naiset pyrittiin keskittämään Hämeenlinnaan ja Santahaminaan. Naiset elivät surkeissa oloissa, sairastuivat, synnyttivät ja näkivät nälkää, monet myös pikkulastensa kanssa.

Pekkalainen löysi Kansallisarkiston vankileireistä satoja niistä tuhansista naisista, jotka olivat toimineet jollakin tavoin sisällissodassa punaisten puolella ja jotka joutuivat sodan jälkeen vankileireille ja tuomituiksi. Osa näistä naisista löytyi Hämeenlinnan vankileirin naistensairaalan ja synnytyslaitoksen listoista.

Toisin kuin yleensä on annettu ymmärtää, vain harva nainen toimi punakaartin sotilaana. Nälkä ja työttömyys vaivasivat ja punakaartista oli mahdol-

lista saada ruokaa ja päivärahaa. Lähes puolet vangituista ja surmatuista naisista oli alaikäisiä, osa hyvinkin nuoria. Naisia ja lapsia kohtaan ei tunnettu sääliä. Edes raskaus ei vaikuttanut syytteisiin tai tuomioon. Raskaudentilaa tai naisen lapsia ei edes aina mainittu lausunnoissa.

Pienikin punaisten avustaminen sodan aikana oli kohtalokasta. Vangitsemiseen riitti myös valkoisia pakoon lähteminen. Naisia tuomittiin siksi, että he olivat toimineet keittäjinä, tiskaajina, leipureina, keittäneet kahvia tai käyneet työväenyhdistyksen kokouksissa. Osa oli vain lyhyen sidontakurssin käyneinä sairaanhoitajia, valkoisten mukaan huonoja naisia eli ”*lemmensisaria*”. He eivät edes välttämättä ymmärtäneet eroa valtakunnallisen Punaisen Ristin ja punakaartin punaisen ristin välillä.

Kuulusteluja varten oli olemassa painetut lomakkeet, niissä vangilta tiedusteltiin kuulumista työväenyhdistykseen ja punakaartiin, tunsiko kaartin johtohenkilöitä ja oliko osallistunut kaartin toimintaan, sotaa edeltäviin ja sodan aikaiseen rikoksiin. Vangit jaettiin kahteen tai kolmeen vaarallisuusluokkaan.

Naiset etnisen puhdistuksen kohteena

Tutkintatuomari pyysi vangitun naisen kotipaikkakunnan suojeluskunnan esikunnalta häntä koskevan lausunnon.

Lausuntoon kerättiin tietoja naisen tunteneilta henkilöiltä. Tiedoiksi riittivät pelkät henkilökohtaiset käsitykset. Niistä on luettavissa inhimillisyyttä, mutta myös pahansuopuutta, vainoa ja juoruja. Saatettiin esimerkiksi sanoa, että naisella on avioton lapsi ja lapsen isä on varmaankin mustalainen tai ryssä. Salavuoteus oli tuohon aikaan rikos.

Näiden esikuntien lausuntolomakkeiden valmiiksi painettujen kysymysten vastausvaihtoehdot olivat johdattelevia. Esimerkiksi kohtaan ”*Onko lakkoihin yllyttelijä*” oli helppo vastata myöntävästi. Naisvankien kohdalla sopivaksi rikokseksi merkittiin usein: ”*On viettänyt kuljeksivaa elämää*”. Tuohon aikaan palvelusväki etsi syksyisin pestuumarkkinoilta uutta työpaikkaa. Talontyttärien ei sitä tarvinnut tehdä. Työläisnaiset joutuivat liikkumaan työn perässä, mikä leimasi heidät automaattisesti huonoiksi naisiksi.

Naiset olivat emansipoitumassa ja alkaneet yhteiskunnallisesti aktiivisiksi, mikä koettiin uhaksi. Ilmiö, jota pelättiin, oli ”*sukupuoleton nainen*”. Housuihin pukeutuneita naisia syytettiin ja tuomittiin muita ankarammin, olivathan he asettuneet miehen asemaan. Housuasu on ollut jopa surmamotiivina.

Vain muutamilla Pekkalaisen aineiston naisilla oli kokemusta aseiden käytöstä, murhiin ei kukaan heistä ollut syyllistynyt.

Suoritettiin myös eräänlaista etnistä puhdistusta; kerättiin huonoja naisia, irtolaisia ja mustalaisia ja koottiin heitä vankileireille. Suurperheidenkään äitejä ei säästetty. Päinvastoin. Erään surmatun leskiäidin rikokseksi riitti se, että hän oli synnyttänyt kuusi lasta, jotka olivat punakaartissa. Eikä hän ollut ainoa suurperheen äiti, joka tapettiin. Eräs 10 lapsen äiti ammuttiin joukkohautaan, ja naisia myös raiskattiin ennen surmaamista.

Paikallisen suojeluskunnan lausunnoissa ehdotettiin joskus myös naisen tuomitsemista kuolemaan, tosin verhotuna neutraaleihin sanamuotoihin: ”*an-karin rangaistus*”, ”*ei tule pitkäikäiseksi mikäli palautetaan kotipaikkakunnalleen*”, annettava ”*leipäkortti*” tms.

Naisia teloitettiin sodan aikana noin 350. Heistä suurin osa teloitettiin pikaisella kenttätuomioistuimen päätöksellä, osa joukkohautoihin esimerkiksi Lahdessa. Kun valtiorikosoikeudet ryhtyivät toimimaan, vain yksi nainen tuomittiin kuolemaan. Tarkkoja lukuja kuolleista on mahdoton saada, sillä kadonneiden luettelotkin voivat pitää sisällään sekä teloitettuja, itsemurhan tehneitä että muulla tavoin kadonneita. Kaikkiaan yli 80 000 ihmistä joutui vankileireille. Oli myös ihmisiä, joita ei merkitty mihinkään luetteloihin.

Kuolintilastoja tutkiessaan Tuulikki Pekkalainen huomasi, että naisia oli kuollut Hämeenlinnan vankileirillä eniten sunnuntaisin ja Lauantaisin. Pekkalainen arvelee kuolemien keskittyvän tiettyihin viikonpäiviin siksi, että muun muassa virolaisen **Hans Kalmin** teloituspoukot kiersivät paikkakunnalta toiselle viikonloppuisin. Tästä on myös olemassa kirjallista faktaa. Teloituksia hoitavat olivat arkisin kiinni omissa palkkatöissään ja pääsivät siten vain viikonloppuisin hoitamaan teloituksia.

Naiset huone numero 7:ssä

Tuulikki Pekkalaisen inspiraation lähde ja kirjan runko on vankileiriltä säilynyt runo, jossa mainitaan 30 punaisen naisvängin nimet. Runo on kirjoitettu Hämeenlinnan vankileirillä toukokuussa 1918.

Pekkalainen ratkoo runon nimiarvoituksia kuin palapelin tekijä; jos suku-

nimi onkin tämä ja paikkakunta tämä, niin kehen tämä etunimi johtaa. Jos jotakin tietoa ei löydy, niin hän toteaa sen ja jättää kohdan avoimeksi, eikä yritä sitoa väkisin epävarmoja kohtia toisiinsa. Näiden naisten henkilöilyksiä ja elämänkohtaloita jäljittäessään löytyy lukuisia uusia ja kiinnostavia johtolankoja, mutta Pekkalainen toimii kurinalaisesti eikä harhaudivapuuille.

Muutoinkin Pekkalainen kirjoittaa objektiivisesti ja vältellen mustavalkoisia päätelmiä; hän pohtii, esittelee ja erittelee asioita useammalta kantilta katsoen.

Kirjan liitteenä on tarkkoja tilastoja siitä, mitä naiset sairastivat, mihin kuolivat ja ketkä leirioloissa synnyttivät.

Tuhannet ja tuhannet yksityiskohdat hän kirjaa pilkulleen ja saa rakennettua pienistä, samankaltaisina toistuvista yksityiskohdista selkeän kokonaiskuvan.

Kuvasta hahmottuu koko maan kattava vankilaitos- ja tuomiokoneisto, joka pistettiin pystyyn nopeasti ja ilman tarkkoja suunnitelmia.

Pelottavinta on, että aivan tavalliset suomalaiset olivat kilvan toimittamassa toisiaan vankeuteen, ja mieluiten kuolemaan. Usein pelkän kaunan, kateuden tai ennakkoluulojen perusteella ja jopa hyötyäkseen itse taloudellisesti.

ANNELI VELHO
SUUNNITTELU- JA VIESTINTÄVASTAAVA
SOSIALIDEMOKRAATTISET NAISET

Kannaksen rintama. Maaselässä kaatuneita punakaartilaisia, ”joukossa naisia miesten vaatteissa” 5.4.1918. Rautu (TA)

Kaksi tunnistamatonta punakaartin sairaanhoitajaa. 1918 (TA)

Lähteet: Tuulikki Pekkalainen ja hänen kirjansa ”*Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset.*” sekä Kalle Haatasen Yle Areenalle tekemä Pekkalaisen haastattelu.

Kuvalähde: TA = Työväen Arkisto. Kuvissa olevat henkilöt eivät liity kirjoitukseen tai kirjaan.

Tuulikki Pekkalainen: *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset.* Tammi 2011
ISBN: 978-951-31-6041-8

Kalle Haatasen tekemä Pekkalaisen haastattelu on kuunneltavissa internetissä:
<http://areena.yle.fi/audio/1321873544632>

Tuulikki Pekkalainen

–nainen sotatutkimuksen takana

Millaisen vastaanoton tutkimuksesi on saanut Suomessa?

Kiinnostusta on ollut paljon, tosin vastakkaisia reaktioitakin on esiintynyt, kielletään tai vähätellään tosiasioita ja jotkut pelkäävät lukea tapahtumista. Lehdissä on ollut jo monta tätä tutkimusta koskevaa artikkelia ja haastattelua. Ne sekä TV- että radio-ohjelmat, joissa on käsitelty tutkimustani, ovat tuoneet lukuisia uusia yhteydenottoja: osa kertoo omaistensa kohtaloista ja osa on etsimässä heistä tietoja. Seuraavaksi esiinnyn **Jyväskylän kirjamesujen seminaarissa perjantaina 30.3. klo 14**, aiheenamme on fiktio ja fakta sotakirjallisuudessa. Syksyllä lupauduin Suomen tietokirjailijoiden esiintyjäksi Turun kaupunginkirjaston *studia generalia*-tyyppiseen tilaisuuteen.

Myös tuleva kirjasi punavankeina olleista lapsista on jo herättänyt mielenkiintoa ulkomaillakin. Mistä uskot sen johtuvan?

STT julkaisi 4.1.2012 artikkelin tulevasta tutkimuksestani. Pyysin siinä yleisöltä lisätietoja vankeina olleista lapsista, ja tieto tästä 1918 tutkimuksesta on Suomen lehdistön ohella levinnyt myös ulkomailla tehokkaasti.

Heti tuon jutun ilmestyttyä annoin englanninkielisen haastattelun AFP:n toimittajalle, minkä jälkeen sitä on siteerattu ympäri maailman. Ruotsissa *Dagens Nyheterissä* ja *Svenska Dagbladetissa* oli lapsitutkimuksestani ja *Populär Historia*-lehden maaliskuun numerossa on haastatteluni.

Monet yhteyttä ottaneet ulkomaiset toimittajat, eniten Ruotsista, ovat ihmetelleet minulle miten Suomessa, sivistysmaassa, on voitu ottaa lapsivankeja, joukossa vauvoja. Mietin myös miten tämä lähes 95 vuotta vanha asia otetaan muualla maailmassa, jonne tieto on levinnyt. Samanlainen tilannehan on tällä hetkellä muun muassa Syyriassa, jossa lehtitietojen mukaan ”*jopa alle 14-vuotiaita on vangittu*”.

Onko tutkittu sitä, miten vastapuoli selvisi tuosta ajasta?

Moni meni massan mukana, antoi it-

selleen anteeksi hirmuteot ja muut vääryydet tai ei edes uhrannut ajatusta sille, että olisi voinut toimia toisinkin. Jotkut ovat jopa kerskuneet naisten teloituksilla. Kirkko on myöntänyt asettuneensa valkoisten puolelle, mikä on jo tulkittavissa anteeksipyyntöksi. Joulukuussa 1918 annettiin anteeksi valkoisten, myös teloittajien tekemät rikokset ja alennettiin punaisten tuomioita. Valtionhoitaja **P.-E. Svinhufvudin** poika oli yksi näistä teloittajista. **Hans Kalmin** joukoissa hiihti myös Suomen urheilun ”*isä*”, maisteri **Lauri ”Tahko” Pihkala**, joka sivuuttaa muistelmissaan vuoden 1918.

Havaintojasi ja huomioitasi tutkimuksen kuluessa?

Asiapaperit antavat oikein raamitetun kuvan silloisesta porvariyhteiskunnasta ja siitä, mitä tuolloin arvostettiin. Eli naisilla kotona pysymistä, lapsilla työteliäisyyttä, kaikilla pois pysymistä työväenyhdistyksen toiminnoista ja ammattiyhdistyksistä. Punaista naista pidettiin valkoista sisartaan huonompana, ja tämä aliarvostus jatkui vuosikymmeniä. Ei voitu, ei saatu eikä uskallettu puhua kokemuksista, monessa perheessä oli myös sekä valkoisen että punaisen puolen edustajia. Kyräiltiin. Olen sanonutkin, että sisällissota muutti suomalaista kansanluonnetta.

Nämä aiheet ovat raskaita ja aineistot massiivisia; mistä voima näin valta-viin tutkimuksiin?

Minun mielestäni vaikeisiin asioihin pitää puuttua ja tutkia ne perusteellisesti. Tämä uusi lapsitutkimukseni on jo pitkään ollut työn alla. Lapsia oli ainakin 26 vankileirillä. Aineistoni käsittää vapautettaviksi määrätty 350 korkeintaan 15-vuotiasta lasta, joista lähes 150 joutui syytteen ja valtiorikosoikeuteen. Olen jo aiemmissa tutkimuksissa tuonut esille tämän ryhmän, nyt tutkin sekä nämä että lukuisten muidenkin lasten tapaukset yksityiskohtaisemmin.

Millaisia ovat kirjailijan työpäiväsi ja pääsetkö koskaan ajatuksissasi irti tutkimustyöstä?

Päivän parhaat hetket ovat aikaisin aamulla. Minulla ei ole mitään kahdeksasta neljään -aikataulua, ei luovuutta voi kah-

lita raameihin. Tosin tällainen tutkimustyö on usein kaukana luovuudesta, joten pitäisikin puhua luovuuden ohella myös innostuksesta, sitä riittää! Illalla en enää työskentele klo 20.30 jälkeen. Pyrimme ulkoilemaan mieheni kanssa päivittäin, muuten ei jaksa kirjoittaa.

Ranskan kielen työväenopiston keskusteluryhmässä käyn maanantaisin, muita mielenkiintoni kohteita ovat *feng shui* sekä tv:n historia- ja luontodokumentit. Kirjat Aasian maiden naisten, varsinkin Kiinan, historiasta ja nykypäivästä kiinnostavat myös, ja aion kahlata myös niitä koskevat ranskankieliset kirjat kirjastosta. Etsin myös lisätietoja Espanjan sisällissodan lasten kohtaloista.

Otan tutkimustyön työnä, pyrin käsittelemään asiat mahdollisimman hyvin ja objektiivisesti, ilman tunteilua. Teen havaintoja, kirjaan epäolennaisuudet ja havaitsemani virheet. Nyt ihmettelen parhaillaan miten esimerkiksi 9-vuotias pikkupoika voidaan tulkita punakaartilaiseksi?

Kyllä nämä asiat ovat koko ajan mielessä, totta kai, mutta ne eivät häiritse elämäni. Olen tehnyt tällaista tutkimustyötä jo kauan, ja olen kaikesta löytämästäni erittäin kiinnostunut jo sen takia, koska punaisten naisten kohtalot vankileireillä ovat jääneet muun sisällissodan historiankirjoituksen jalkoihin. Lasten kohtaloista puhumattakaan. Olen saanut tehdä tutkimustyötä tavallaan ”*puhtaalta pöydältä*”.

ANNELI VELHO
SUUNNITTELU- JA VIESTINTÄVASTAAVA
SOSIALIDEMOKRAATTISET NAISET

